

KÖROĞLU DESTANININ TİFLİS VARYANTI

Tiflis Variant of “Koroghlu” Epos

Eliağa CEFEROV*

Özet: “Köroğlu”nun Tiflis varyantının tarihi olaylarla ilgisi onaylanmıştır. “Köroğlu”nun Gürcüstan’da geniş yayılması çoktan bellidir ve Tiflis varyantının Azerbaycan’a getirilmesi yeni araştırmaların yapılmasına neden olmuştur. Yeni tetkikler destanın açılmamış sayfalarını araştırmaya zemin hazırlar. Özellikle XVI – XVII yüzyılın tarihi olaylarının Tiflis varyantında yansıtılması “Köroğlu” destanının tarihle ilgisini öğrenmeyi amaçlar. Bu varyantın dil özellikleri de o dönemin lingivistikasının tarihle ilgisini araştırması açısından önemlidir.

Uzun yıllar köroğluluşnaslıktan uzak kalmış bu nüsha hakkında düşünceler sadece bir kaynağa dayandığı için tartışmalara neden olmuştur. Gürcüstan Cumhuriyeti İlimler Akademisi K. Kekelidze adına Elyazmalar Enstitüsünün “Müslüman fondu”nda korunan “Köroğlu” destanı 28 meclisten oluşur. Destan dil, yazı üslubu ve süjenin kapsamına göre Azerbaycan destanının en güzel varyantlarından biri gibi dikkati çeker.

Anahtar kelimeler: Destan, Varyant, Tiflis, Köroğlu, Rövşen, Nüsha.

Abstract: Tiflis variant of “Koroghlu” epos is the ancient copy. From the historical and language point of view this variant has the same tone with the historical events of XVI – XVII centuries. Besides, the Tiflis variant preserves the ancient epos narrative tradition/ The information on Tiflis variant was revealed and carried out of by the doctor of philology D/ aliyeva and other leading scientists. The situation happen in this variant? Events and heroes of the epos are partially differed from the situations, events and images of the traditional @Koroghlu@ epos/ The tradition of epos are much more saved here/ and its clarified that the epos was exposed to some changes, while it was performed by the singer. The plot of this variant rouses the interest. The new plots? Events and the fight of new heroes which are unknown to us are reflected in the epos. There are many women heroes in this variant. They fight with the dare – devil (a very brave man) together/ the confrontation between negative and positive characters in Tiflis variant is very strong and the contradictions are solved with fighting way.

Key words: variant, Tiflis, koroghlu, Rovshan. Copy. Secretary.

* Dr., Folklor Enstitüsü

Sorunun koyuluşu. “Köroğlu” destanının varyantları içerisinde Tiflis varyantı çok eskidir. Tiflis varyantı hem tarihi bakımdan hem de kahramanların yansıtılması bakımından diğer varyantlardan farklıdır. Bu varyantın kendine özel tarafları vardır. Tiflis varyantını derinden öğrenmek köroğluluşunluk için önemli bir olaydır.

İşin amacı. “Köroğlu” nun Tiflis varyantının tarihi olaylarla ilgisi onaylanmıştır. “Köroğlu”nun Gürcüstan`da geniş yayılması çoktan bellidir ve Tiflis varyantının Azerbaycan`a getirilmesi yeni araştırmaların yapılmasına neden olmuştur. Yeni tetkikler destanın açılmamış sayfalarını araştırmaya zemin hazırlar. Özellikle XVI – XVII yüzyılın tarihi olaylarının Tiflis varyantında yansıtılması “Köroğlu” destanının tarihle ilgisini öğrenmeyi amaçlar. Bu varyantın dil özellikleri de o dönemin lingivistikasının tarihle ilgisini araştırması açısından önemlidir.

“Köroğlu” destanının elyazmaları içerisinde Tiflis nüshasının özel yeri vardır. Bir taraftan bu malzemeye esasen Azerbaycan edebi dili tarihine ait bir çok faktörler ortaya çıkmışsa da diğer bir taraftan aynı dönemin etnografisi destançılık ananesi geniş şekilde göz önünde canlanmış olur.

Uzun yıllar köroğluluşunaslıktan uzak kalmış bu nüsha hakkında düşünceler sadece bir kaynağa dayandığı için tartışmalara neden olmuştur. Gürcüstan Cumhuriyeti İlimler Akademisi K. Kekelidze adına Elyazmalar Enstitüsünün “Müslüman fondu”nda korunan “Köroğlu” destanı 28 meclisten oluşur. Destan dil, yazı üslubu ve süjenin kapsamına göre Azerbaycan destanının en güzel varyantlarından biri gibi dikkati çeker.

Destan kapalı arşivde saklanıldığına göre araştırmacıların dikkatinden kaçmamış bunun sonucundada abideye dönüşmüştür. Bununla ilgili ilk bilgilere XX yüzyılın 70`li yıllarının başlarında gürcü araştırmacısı L. G. Çlaidze`nin bir makalesinde karşılaşıyoruz. Bu makalede geniş olmasa da elyazma hakkında belli bilgi verilmiş destandan bahs edilmiştir. Şöyle ki Tiflis nüshasının üzerinden siyah bulutlar yok olmuş ve direk kaynağa dayanan araştırmalara başlanılmıştır.

Elyazma ile ilgili bilgiler bazen birbirleriyle yanı olsada bazen bu fikirler birbirleriyle tamamen zıttır. Şöyleki burada dikkat çeken destanın bir nüshasının aslını birinci ve ikinci sayfaları ile ilgilidir. Elimizde olan nüshada birinci ve ikinci sayfalar yok olmuştur. Bazıları bunun isteyerekten gizlediğini ve ya kaybettiğini söylerler. Şöyle ki burada yanı birinci sayfada elyazmanın yazıya alındığı yer, tarih ve hattatla ilgili olmuştur. İkinci sayfada ise elyazmanı ilk defa bulan şahsın ismi, soyismi, doğumu, metni ondan alan kurumun adresi, ismi

elyazmanın kuruma dahil edilme tarihi ve sayfanın sol kenarında latin alfabesiyle yazılmış kaşe vardır. Bu faktörler kayb olduğu için nüshanın bahsedilen sayfaları kayb edilmiştir.

Kesin olmayan diğer bir kaynağa göre elyazma bir zamanlar Azerbaycan Cumhuriyeti Elyazmalar kurumunda olmuş, İkinci Cihan Harbi yıllarında kurumdan belli olmayan sebeplerle alınarak Tiflis'e götürülmüştür.

Azerbaycan'da bu abideye büyük ilgi olmasına rağmen belli sebeplerden uzun zaman araştırılmamıştır. İlk defa bu nüshanı araştıran Dr. Dilare Aliyeva olmuştur. Şöyleki destan Azerbaycan okuyucularına takdim edilmek amacıyla onu transkripsiyon ve transliterasiya yapan araştırmacı bu işi sonuna kadar yapamamıştır. Elyazmanın fotokopisini Gürcüstan İlimler Akademisinin K. Kekelidze adına Elyazmalar Enstitüsünden Azerbaycan'a Dilare Aliyeva getirmiştir.

Dilare Aliyeva Azerbaycan Gürcü edebi ilişkilerinin araştırmacısı gibi çeşitli işler yapmıştır. Bu işler 90'lı yılların başlarında elyazmanın fotokopisini L. Çlaidza'den alarak Halil Rza Ulutürk'le beraber yayına hazırlar. Aynı dönemin matbuatını takip ettiğimizde destanın bir kaç kolunu yurt yerini (yani nesir kısmını) D. Aliyeva, nazım kısmını ise H. Rza'nın yayına hazırlanması hakkında bir kaç defa bilgi vermiştir.

Ama araştırmacı bilim adamı Dilare Aliyeva'nın yaptığı iş onun vefat etmesiyle yarı kalmıştır. Bu nüshanın hayatı karanlıklara karışarak uzun zaman aktüallliğini kaybetmiştir. Nüshaya yeniden bakış 2000 yılının başlarında olmuştur. Şöyle ki 2005 yılında Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsünde nüsha yeniden yayına hazırlanmıştır. Varyantın transliterasiyası Dilare Aliyeva ve Elnare Tofikkızı'yla beraber yayımlanmıştır. Kitabın redaktörü ve ön sözün yazarı Dr. Folklorşünas bilimadamı Hüseyin İsmayilov olmuştur.

Bu nüsha hakkında söylediklerimize ilave olarak şunu söyleye biliriz ki ilk iki sayfa ile beraber nüshanın orjinal yahut köçürme olduğu belli değil aynı zamanda destanın söyleyicisi yazıya geçireni ve hattatı da belli değildir. Elyazmanın yazılma tarihi de metnin üzerinde yazılmamıştır.

Tanınmış bilim adamı Türk halkları destan ananesinin kurucusu olan Halık Köroğlu araştırmalarında gösterir “XX yüzyılın 70'li yılların başlarında gürcü Türkologu Z. G. Çlaidze Gürcüstan Sovyet Cumhuriyeti İlimler Akademisi Elyazmalarda Azerbaycan destanı “Köroğlu”nun 1859 yılından geç olmayarak kaleme alınmış tam varyantını (28 meclis) meydana çıkarmıştır. O kendi araştırmasıyla ilgili basında bilgi vermiştir” (2).

Bundan başka destanın diğer “Köroğlu” metinlerinden farklandıran özelliklerinden biride Farça olması ve bunları da Dilare Aliyeva Azerbaycan türkçesine tercüme etmiştir. Her sayfanın sonunda elyazma özelliklerine uygun olarak sayfanın ilk sözü verilmiş meclislerin sonunda ise Farsça “Temam şod” (tamam oldu) ifadesini kullanmıştır.

Tebriz’de kayda alınmış bu varyant hakkında şimdilik geniş araştırma yapılmamıştır. Bu yayının tertipçisi Elnare Tofikkızı’nın H. İsmayov’la beraber yazdığı mukkadime Azerbaycan Milli İlimler Akademisinin araştırmacısı A. Nebiyev’in kitabı hakkında resenziyası vardır (5).

Destanı tahlil eden ön söz yazarı onun bazı taraflarını ilmi özelliklerini araştırmıştır. Şöyle ki yayının mukkadimesinde “Köroğlu” olaylar tarihine kısaca bakılır. “Köroğlu ve Tarih”, “Köroğlu ve Celalirler Harekatı” konularına fikrini bildirir. Destanın tarihi kökleri ile beraber mitoloji katları da vardır. Ama bu nüsha “Köroğlu” destanının diğer nüshalarla kıyasladığımızda daha çok tarihi amacı korumuştur. Aynı zamanda bu nüshanın Tebriz’de yazıya alınması ve Tebriz Köroğluhanlarının repertuvarında olduğu görülür. Bunlarla beraber ön sözde Dilare Aliyeva tarafından Azerbaycan’a getirdiği elyazmanın yayına hazırlarken üzerinde yapılan düzeltmeler hakkında kısa bilgi verilmiştir.

Profösör A. Nebiyev tarafından bu yayın hakkında yazılmış resenziyada ise ilk önce “Köroğlu” destanının çeşitli zamanlarda toplanmış süjelerine geniş dikkat edilir bu kontekste Tiflis varyantı ilk söyleme örneği gibi değerlendirilir. Bununla beraber araştırmacı nüsha ile ilgili tartışmalara sebep olan konuları onun yazıya alınma dönemi, tarihi ve yerine değinir. Araştırmacıya göre elyazmanın yazıya alınması XVIII yüzyılın başlarına tesadüf eder, aynı zamanda Tebriz’de değil İsfahan’da kaleme alınmıştır. Araştırmacının bu fikirleri makalede yer alır.

Tiflis nüshası ile ilgili tartışmalı konulardan biri elyazma metninin yazıya alınma yeri ve tarihidir. Bazı araştırmacılara göre bu elyazma Tebriz’de yazıya alınmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi İsfahan’da yazıya alınması görüşüde vardır. Nüshanı yazıya alan şahsın konulara ilgisi ve nüshanın dili belli fikirleri söylemeye zemin hazırlar. Şöyle ki bu nüshada “Köroğlu” destanının bize belli olan ananevi süje ve detayları da önemli yere sahip olmuştur. Köroğlu’nun bir kahraman olarak göz önünde bulundursak onun narası, Mısırlı kılıncını görmüyoruz. Aynı zamanda burada meclislerin isimlerinde ve genellikle nesr kısmında kullanılan kelime ve deyimler daha çok Arapça ve Farsçadır. Eğer birinci faktör daha çok informatorçu – aşıkla ilgilidirse diğer konuda daha çok kaleme alan şahsın mahareti gibi görülür. Elyazma padişahın koruması altında işçileri tarafından kaleme alınmıştır. Destnın süjesine baktığımızda Şah Abbas’la

İlgili sahnelere üstünlük verilmiştir. Olayların gidişinde Şah Abbas'ın öz geçmişini onunla ilgili bilgiler yer alır.

Destandaki olay ve serüvenler aynı zamanda dil ve üslup özelliklerini onun cilalamasında şüpheler doğurur. Çünkü “Köroğlu” nun elimizde olan başka örneklerinde üslup ve dil özelliklerini göre biliriz. Burada olaylar sade süje ile gösterilmiş, dil ve üslup zayıftır. Bu nüsha ile ilgili Prof. Dr. A. Nebiyev'in geldiği sonucu doğrular: “Metni hazırlarken yazan şahsın üç önemli olayı elyazmada göstermeye çalışmıştır. Birincisi Köroğlu olaylarının tarihi faktörlerle ilgili olmasıdır. Bir çok meclislerde olayların tarihle ilgisini göstermiş, Köroğlu'nun köylü hareketinden olması elyazma metninden altın çizgi gibi geçer. Bununla beraber yazan şahsın elyazmada aynı zamanda Köroğlu'nun padişaha karşı savaşı, kızın peşinden gitmesi, Çenlibel'e kız getirme bölümlerini küçük görmesi Köroğlu'nun savaşını amacından ayırmak gibi gösterilmiştir.

İkincisi yazan şahsın meclislerde kendi yazı üslubunu kullanmış, hatta sözlü ve hafızalarada kalan olayları kendi fikirleriymiş gibi kaleme almıştır. Bu sebepten de meclislerin bir çoğu aynı üslup ve kompozisyon kuruluşuna esaslandığı için poetik değerine göre onların belli destan kollarından çok aşağı olduğu dikkati çeker.

Üçüncüsü ise Köroğlu'nu şiiliyin temsilcilerinden biri gibi takdim edilmiştir. Bu destanın “Kafkaz – Anadolu” ve “Türkistan” varyantlarının diğer varyantlarla zıtlık teşkil eder. Köroğlu'nun dini görüşlerini sünni ve ya şiî olması bu elyazmadan sonraki dönemlerde de Tebriz köroğluhanlarından yazıya alınmış ve A. Hodzko'nun elinde olan metinlerde İngilizceye çevrilmiş yayında Aşık Sadık'tan bahsedilmiş, Paris nüshasında aynı zamanda A. Hodzko'nun Jorj Sand'a hediye ettiği nüshada ne de sonraki dönemlerde yayımlanmış Rza Nur, V. Hulufu, H. Elizade, M. H. Tehmasib ayı zammada Şirvan aşıklarından yazıya alınmış “Köroğlu” varyantlarında kendini gösterir. Tiflis varyantında Köroğlu'nun şiî olması onun bağımsızlık hareketi tarihindeki yerini küçük göstermiş, aynı zamanda onun milli kahramandan genel kahraman düzeyine indirmek amacı taşımış, Köroğlu'ya padişah demekle onu padişahlara karşı savaşını yumşatılmaya başlatılmıştır. Bu ise yaratıcılık yeteneği olmayan yazmanın metinde sık sık tahriflere yol verilmesine nazmın sözlü örneklerini destana dahil edilmesine sebep olmuştur” (5).

Tüm bu fikirleri esas alarak şunu söyleye biliriz ki “Köroğlu” destanının Tiflis nüshası destanın yazıya alınmış en eski nüshalardandır ve canlı metin özelliklerini koruyamamış ve yazmanın hatalarına maruz kalmıştır. Bu nüsha “Köroğlu” metinleri içerisinde özel yeri olan nüsha gibi manevi servetlerimiz sıralarına dahildir.

Nüshanın özelliklerinden bahsederken onun dil özelliği dikkat çeker. Bununla ilgili çeşitli fikirler vardır. Yayımlanmış kitabın ön sözünde “Destanın dili Tebriz şivelerindedir. Bu faktörler destanın yazıya alınmasını onaylar” (3, s.19).

Aynı zamanda bazı araştırmacılar da elyazmanın M. Fuzulî'nin “Şikayetname” sinin, XVIII yüzyılın yazılı abidelerinden olan “Şehriyar”ın dili ile aynı olduğunu söyler. Bu fikirler derin esasa sahip değildir. Birincisi ona göre ki “Şikayetname” eseri Fuzulî kaleminden çıkmış ve bu üslup Azerbaycan edebiyatı tarihinde kendine özel yere sahiptir. Yahut “Şehriyar” destanın dili ile kıyasladığımızda uygunluk vardır. Çünkü “Şehriyar” destanı da Sözlü Edebiyat örneğinin yazıya alınması faktörü gibi bellidir. Bu destanın dilinde de Arapça Farsça terkipler vardır. Ama “Koroğlu” destanına kıyasla bu konular farklı mana taşır. Şöyleki “Koroğlu” nun süje ve onunla ilgili müzik ve şiirler geniş yayılmıştır. Bu manada biz “Koroğlu” destanının Tiflis nüshasının dilinde karşılaştığımız Arapça ve Farsça kelimelerin kaynağını yazman faktöründe aramalıyız.

Destanın dili ile ilgili bir kaç örneğe bakalım: “Raviyani – ahbar ve Nakilani – Asar şöyle rivayet eder ki Celali Koroğlu kemali celal ve şanilen Çamlıbel de heyme ve hargah kurup kendi yiğitlerini böyle eysü – işrete meşgul eder ki Van şehrinin hakimi ki ismi Osman Paşa derler onun meclisinde bir gün Celali Koroğlu'nun ve yiğitliğinin isimlerini zikir olundu” (3).

Destanın dilinde çok sayıda Arapça ve Farsça kelimeler vardır: Harci – rah, mühessihi – şedid, sahibi – kabile, aşiki – bikarar, heddi – kamal, kibleyi – alem, ŞahAbbasi – sani, ehli – şehir, padişahi – alem, Rüstemi – sani, kemali – şiddet, sahibi – erz, kemali rüşd, tiri eşk revaneyi – İsfahan, hakimi – Mazandaran, hudavendi – alem, tayfeyi – türkman sahibi – serişte, sahibi – şüur, sahibi – egl, pesendi – serkari – padşah, tului – sübh, mecmui – tedarük dami – bela, halki – alem, ümidi – nicat, tiri – şehab, serişteyi – tamam, padişahi – selef, easi – seltenet, negli – destan, berati – ömür, serkari – padişah veb.

Göründüğü gibi bu terkipler daha çok Klasik Yazılı edebiyat örnekleri içindir. Sözlü Edebiyat örneği için bu kelimeler fazla olmakla beraber canlı konuşma dilinden farklı ağır üslubu oluşturur. Bunlar folklor örnekleri için anevi olmayan özelliklerdendir.

Bütün bunlarla beraber destanın şiir dilinde özellikle koşma, geraylı ve manilerde zengin halk dili canlı konuşma üslubu kullanılmıştır. Örneklere bakalım. Destanın “Koroğlu'nun Dağıstan yürüyüşü, Dağıstan valisi Ağa hanla savaşması ve onun kızı Şahsenem hanımı Çamlıbel'e götürmesi” isimli on dördüncü mecliste tek başına yola çıkan Koroğlu'ya “deli”leri:

Merd igidlergulak verim sözüme,
Düşübdü köylüme yalguz getmegim.
Eyvez balı, giya bakma üzüme,
Düşübdü köylüme yalguz getmegim.

Baş goyaram nazlu yarun yolunda,
Kimsene gelmesün sađu – solumda.
Misri kılıc elde, kalkan kolumda,
Düşübdü köylüme yalguz getmegim.

Dađustanun ölkesini gezerem,
Terlan kimin geldikleri süzerem.
Lekziyenün başlarını ezerem,
Düşübdü göylüme yalguz getmegim.

Korođluyam, Dağıstanı şaparam,
Ağa hanun kollarını çataram.
Ahtaruban Şahsenemi taparam,
Düşübdü köylüme yalguz getmegim. (3, 304)

Yahut destanın aynı meclisinde Koroğlu Şahsenem hanımı gördükte bu geraylını söyler:

Ay ağalar, güzel sevdüm,
Meni derde salar gördüm.
Ađ üzinde kara zülfün,
Şahmar kimin çalar, gördüm.

Erzü – halım deyim yare,
Olmuşam men behti kare.
Gözüm düştü bir cüft nare,
Zenbur kimin dalar, gördüm.

Şahsenemdür, kalem kaşlı,
Dokuz hörük, kargı saçlı.
Meni koydu gözü yaşlı,
Özgelere güler gördüm.

Köroğludur sene sağı,
Koynun içi behişt bağı,
Kaşların herami yağı,
Çar iklimi talar gördüm. (3, 310)

Her iki örnek akıcı halk dilindedir. Destanın nesir kısmı ile kıyasladığımızda onun nazım kısmı farklıdır. Burdan şöyle bir kanaate gelebiliriz ki destan ananesine uygun olarak burada da esas amaç onun şiir dilinde toplanmasıdır. Yazıya alınma sebebiyle ilgili destanın nesri ebedileştirilmiştir dönemin yazılı edebi diline uygun olarak Arapça Farsça terkipli kelimeler yer almıştır. Ama şunu da belirtelim ki bu destanın asl amacını etkilemez.

Şunu da belirtelim ki destanın kahramanlar alemi bir kaç başlık altında gruplaştıra biliriz. Kahramanların süjede esas ve yardımcı gibi aynı zamanda kahramanlar iyi ve kötü, yahut diğer prensipler esasında gruplaştıra biliriz. Biz bu araştırmamıza uygun olarak destanın çeşitli kahramanları hakkında kısa bilgi vereceğiz.

Destanda yer alan iyi karakterler arasında Köroğlu dikkat çeker. Esasen mitoloji ve tarihi kahramanlık özelliklerini kendinde yansıtan Köroğlu karakteri halkın aklında iyi özellikleriyle kalmıştır. Bin yıllar boyu halk kahramanı gibi Köroğlu'nun yiğitlik, adalet, Hakk taraftarı olması gibi özellikleri onun örneğinde genelleştirilmiştir.

Tiflis nüshasını diğer nüshalardan farkettilen özelliklerden biri de Köroğlu karakterinin daha çok tarihi yönde olmasıdır. Belli olduğu gibi XVI yüzyılın ortaları – XVII yüzyılda Türkiye şehirlerini, Azerbaycan'ı veb. yerleri kentli hareketi sarmıştır. Azerbaycan'daki Celali hareketına Köroğlu liderlik yapardı. Rivayete göre Köroğlu'nun asl ismi Rövşen olmuştur. Köroğlu ve arkadaşları hakkında yazılı kaynaklarda bilgi çok azdır. Araştırmacıların bazıları Köroğlu'nun Horasan'da diğerleri Anadolu'da, genellikle ise Azerbaycan coğrafyasında olduğunu belirtirler. Bu olaylar Köroğlu karakterinin biçimlenmesinde önemli yere sahiptir.

Destanda kısa manzarası tasvir olunan tarihi gerçeklere uygun olarak onun yiğit kahraman olmakla beraber güzel koşmalar olduğu ve yetenekli şair ve aşık olduğu söylenilmiştir.

Aynı zamanda destanın diğer varyantlarında olduğu gibi bu varyantta da Köroğlu'nun çeşitli yerlerden kızlar getirmesi motifi de yansıtılmıştır. Köroğlu'nun hem de çeşitli yerlerden “deli”ler getirmesi faktörü korunmuştur.

Destanın en iyi karakterlerden biri de Eyvaz karakteridir. Bir çok tarihi kaynaklarda bu karakter tarihi şahsiyet gibi anılır. “Köroğlu” destanının tüm varyantlarında aynı zammada Tiflis varyantında birinci meclisten itibaren ismi geçer. Güzelliğine göre Köroğlu'nun söylediği türkülerde ismi geçer. Örneğin:

Köroğünün ruhu, revanı, Eyvez,
İgidlerün sultanı, hanı eyvez.
Dev gününde Rüstemi – sani Eyvez,
Gılınç çekün, meydan günü hovdu, hov. (3. 115)

Destanın çeşitli varyantlarında Köroğlu'nun manevi oğlu, kardeşi, sakisi gibi verilmişti. Ama Tiflis nüshasında Eyvaz'ın Köroğlu'nun oğlu olmasına hiç bir yerde işaret yoktur.

Destanda yer alan iyi karakterlerden biri de Köroğlu'nun babası Mirze beydir. Destanın XIX ve XX meclislerinde iştirak eder. XIX mecliste gösterilir ki o kabile sahibi Celali tayfasının “kenthuda”sıdır. Merv sakini olan Mahmut beyin kızı Gülçöhre hanımla evlenir ve bir oğlu – Rövşen Ali – Köroğlu olur. Mirze beyin ebeveynleri vefat ettikten sonra Mahmut beyin yanında yaşar. Rövşen Ali de burada doğulur. Mahmut beyin ölümünden sonra kendi tayfasına döner. Allahyar han Mazardaran'a vali tayin olunduktan sonra kendi tayfası onun zulmünden korunmak için II Şah Abbas'ın hüzuruna gelir. Şah Abbas onun “reşit ve dilaver” biri olduğunu görmüş ve atlarını ona emanet etmiştir. Kırata için gözlerini kaybettikten sonra oğlunu intikama hazırlar. Kırata hayran kalan II Şah Ababs ve onun elaltısı olan Mazandaran valisi Allahyar han atı ondan almak için ne kadar iş teklif etsede hiç birini kabul etmez ve onlara karşı savaşıyor. XX meclisin başında oğlu intikam almak için İsfahan'a giden Mirze bey oğlu gittikten sonra vefat eder.

Destanın diğer bir iyi karakteri Köroğlu'nun dedesi Mahmut beydir. Destanın sadece XIX meclisinde iştirak eder. O da Türkman elindedendir, Merv şehrinde yaşar, çok “reşit ve devletmend” bir insandır. Mirze beyin anne babası vefat ettikten sonra kızı ile damadını yanına getirmiştir. Köroğlu'nun isim koyma merasimini Mahmut bey teşkil eder. Onun ölümünden sonra Mirze bey kendi tayfasına döner.

Hace Yakub Köroğlu'nun kardeşidir. Birinci mecliste Aşık Cünun`u Erzurum`dan Köroğlu'nun yanına gönderir. VI mecliste Ahmet paşanın kızı Şeref hanımın, XXI mecliste Ayaz beyin kızı Hurşut hanımın mektubunu Köroğlu'ya getirir.

Destanın bütün varyantlarında iştirak eden iyi karakterlerden biri de Aşık Cünün`dur. Meydanlarda saz çalar söz söyler. Hacı Yakub`un tavsiyesile Erzurum`dan Köroğlu`nun yanına gider ve ona hizmet eder. Destanın birinci meclisinde Cefer paşanın kızı Telli hanımın mektubunu Köroğlu`ya ulaştırır.

Belli Ahmet, Telli Hasan Demirçioğlu, Reyhan Arap, Gizioğlu Mustafa bey, Deli Mehter Köroğlu`nun “deli” leridir. Bundan başka İsa Balı, Musa Balı, Kiyimçioğlu destanın tüm meclislerinde yer alan deli karakterleridir.

Destanda kötü karakterli karakterlerde vardır. Bunlar olaylarda sergilediği davranışlarına göre daha çok kötü olarak yer alır. Bunlardan bir kaçına bakalım. Örneğin: Allahyar han Şah Abbas tarafından Mazandaran`a tayin olunmuş validir. Destanın sadece XIX meclisinde yer alır. O destanda bir noktada dikkat çeker. Şöyle ki Celali elinden çok para topladığı ve onlara zulüm ettiği için Mirze bey ona itiraz eder. Adaletsiz Allahyar han Mirze beyi hapseder. Celali eli vergi parasını ödedikten sonra Allahyar han onu serbest bırakır. Meclisin sonunda Şah Abbas`ın emrini yapmak, Kıratı almak için Mirze beyin üzerine yürür ve bu savaşta Köroğlu tarafından öldürülür.

Destanda daha kötü karakter olarak padişahlar yer alır. Şöyleki Osman paşa, Cefer paşa, Ahmet paşa veb. gibi karakterler düşmandırlar. Osman paşa destanın bir meclisinde sadece V mecliste yer alır. Van şehrinin paşası Köroğlu`nun düşmanlarından. Teymur ağadan korktuğu için kızı Esmer hanımın evlenmsenine razı olur. Meclisin sonunda Köroğlu tarafından öldürülür.

Destanın birinci meclisinde yer alan Cefer paşa Erzurum paşası, Telli hanımın babasıdır. Demirçioğlu`nu esir alıp idam ettirmek istediği için Köroğlu onu öldürmek ister. Ama Telli hanımın teklifi için onu affeder. Ama bunun için her yıl Cefer paşa Köroğlu`ya peşkeş öder.

Bazı araştırmacılar ihtimal ederler ki Cefer paşa Celali Köroğlu`nun savaştığı Osmanlı paşalarının genelleştirilmiş karakterlerindedir. Destanın diğer varyantlarında da ismi geçer.

Ahmet paşa VI meclisin kötü karakterlerindedir. O, Halep şehrinin padişahı, Şeref hanımın babasıdır. Meclisin sonunda Köroğlu tarafından idam edilir.

Ayaz bey, Reşit bey ve diğer karakterlerin isimlerini buraya ekleyebiliriz.

Destanda yer alan karakterler içerisinde büyük bir grubu kadın karakterleri teşkil eder. Bu karakterlerin bazıları delilerle beraber kahraman gibi yer alsada diğerleri zayıf ve zarif güzeller gibi tasvir olunmuştur. Böyle karakterlerden olan

Gülçöhre hanım Köroğlu'nun annesi, Mahmut beyin kızıdır. Destanda XIX mecliste sadece bir defa ismi geçer.

S.S. Penn yayında (1856) “Köroğlu'nun İhtiyarlığı” isimli sahnemi tercüme etmiştir. Peki A. Hodzko varyantında bu sahne verilmişmidir? İkincisi Köroğlu'nun Nigar hanımın peşinden İstanbul'a gitmesi sahnesinde de Nigar Hotkarın kızı değil eşidir. “Siskari” dergisinde “Köroğlu” hakkında makalede Belli Ahmet sarayda yaşar. S.S. Penn'in çeviri yaptığı Hodzko varyantı ile gürcü varyantını kıyasladığımızda metnin kısaltıldığını görüyoruz (4, s. 254).

Nigar hanımın destanın tüm varyantlarında karşımıza çıkar. Bu karakter Tiflis varyantında da yer alan kadın karakterlerindedir. O, Sultan Mahmut'un kızı Köroğlu'nun baş “herem”idir. Bu varyantta II meclisten itibaren yer aladığını görüyoruz. Bu karakter kendinin ahlaki özellikleriyle dikkat çeker. Nigar sadece Köroğlu'nun baş “herem”i değil hem de onun sevdiği kadındır. Doğrudur Köroğlu ile Nigar arasında olan ilişki destanın Profösör M. Tehmasib tarafından tertip edilmiş varyantında olduğu kadar canlı olmasada bunun izlerini de göre biliriz.

Tiflis varyantında Telli hanım Cefer paşanın kızıdır. Ama onu da belirtelim ki bazı varyantlarda Cefer paşanın kız kardeşi gibi tasvir edilmiştir. Destanın tüm varyantlarında yer alır. Bu nüshada I meclisin hanımlarındandır. Meclisin sonunda Demircioğlu ile evlenir.

Esmer hanım Van paşası Osman paşanın kızı, Teymur ağanın nişanlısıdır. Teymur ağanın seysisinin tarifinden sonra Köroğlu onu görmeden ona aşık olur. Hatta bunun içinde kısa bir zamanda Kıratin Teymur ağa tarafından kaçırılmasını da unuttur. Meclisin sonunda Köroğlu ile evlenir. Ama Esmer hanım hafızalarda hiç bir zaman hoş karakter olarak kalmamıştır. Şöyleki destanın diğer meclislerinde örneğin birinci mecliste Köroğlu Cefer paşanı öldürmek istedikte kızı Telli hanım onun ayağına kapanır ve affetmesini ister. Ama beşinci meclisin sonunda Esmer hanım Belli Ahmet'ten babasının ölümünü duydukta sevinir. Bu ise karakterin ikili, tezatlı davranışı gibi gösterilir.

Ceyran, Gumru Peri, Dona hanım, Seadet – Begim, Ziba, Leyli, Humar hanım, Şahsenem destanın hanım karakterleridir.

Yukarıda tahlil ettiğimiz karakterlerden başka destanda yardımcı karakterlerde vardır. Burada daha çok eşya önemli yere sahiptir. Bunlarla beraber hayvan karakterleride vardır.

Destanın diğer varyantlarında karşılaştığımız kutsal nesnelere biri de sudur. Destanın bütün varyantlarında Köroğlu sihirli su içer. Bir çok nüshalarda bu

su Goşabulak isimli çeşmeden içilir. Ama bu nüshada sihirli su Goşabulak isminde olmasada motif aynıdır. Burada Rövsen Ali babası Mirze beyin isteğini yerine yetiremez. Irmağın kenarına gelirler. Babası oğluna ırmaktan kırmızı köpük geldiği zaman bana ver içeyim gözlerimin şifası ondadır der. Mirze bey rüyüyü dalar, ırmaktan kırmızı köpük geldiği zamna Rövsen alıp kendisi içer. Bir de baktığında köpüğün olmadığını görür.

Sihirli su destanda kahramana yardım eden nesne gibidir. Suyun burada önemi Rövsen`i yani Köroğlu`ya güçlü ses, nara ve saz çalma yeteneğini vermesidir.

Destanın yardımcı karakterler olarak at önemli yer tutar. Şöyleki burada Kırattan başka diğer atlarda yer alırki bu da türklerde ata verilen değerdir. Burada Kırat Arap at, Alapaça, Ağcakuzu, Dul at veb. atlar yer almıştır (14, s.21 – 32). Behlul Abdulla Tiflis nüshasında da Kırata derya atından türediğini söyler. Ama fark odurki destanın bir çok nüshalarında Kıratla beraber Dürattan bahsedilir ama bu nüshada Kırat yalnızdır. İkinci bir fark ise diğer nüshalardan farklı olarak burada Kıratın küreden Kırata dönüşmesi prosüdürü uzun sürer – 160 gün.

Genellikle baktığımızda “Köroğlu” destanının Tiflis varyantı bir çok özellikleriyle dikkatimizi çeker. Birinci bu nüsha Köroğlu destanının bize ulaşmış nüshalardan biridir. İkincisi ise bu nüsha destanın Güney Azerbaycan`dan toplanılmış elyazma nüshası gibi ehemiyetlidir. Üçüncüsü bu varyant edebi yönden koşma ve değişmelerle zengindir. Aynı zamanda Azerbaycan edebi dili tarihinin öğrenilmesi bakımından da bu nüsha önemli malzeme gibi takdim edilir.

İşin ilmi sonucu. Araştırma zamanı belli olmuştur ki “Köroğlu” destanının Tiflis varyantı bir kaç yönden değerlidir. Bunlardan biri varyantın güneyden toplanmış ilk varyantlarından olması diğeri ise nağmelerin arkaik olmasıdır.

İlmi işin yeni olması. Tiflis varyantının başka varyantlardan daha eski olması onaylanmıştır. Bu varyantta olan karakterlerin çoğu tarihi dönemde yaşamış insanların prototipleridir. Bu varyantın süjesi de destanın eskiliyini kendinde yansıtır. Burada olan karakterler diğer varyantlarda yer almaz. Bütün bunlar Tiflis varyantının bağımsız bir varyant gibi olmasına yardımcı olur.

İşin tatbik amacı. Tiflis varyantının araştırmasına göre köroğluluşunaslıkta yeni sonuçların meydana çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Tiflis varyantına ait sonuçlar “Köroğlu” destanından yazılacak yeni araştırmalarda da kullanılır.

KAYNAKLAR

1. Abdulla B. “Kitabi – Dede Korkut”ta atlar, Azerbaycan Folkoru, Bakü, Sabah, 1994.
2. Köroğlu X. Azerbaycan Aşıklarının Repertuarında “Köroğlu” destanı, 15 mayıs, 1983 yılı, Moskova
3. Köroğlu (Tiflis varyantı), Bakü, Seda, 2005.
4. Hacılar V. Gürcüstan`da Türk Halkları Edebiyatı Ananeleri, Bakü, Seda, 2005.
5. Nebiyev A. Tiflis elyazması ışık üzü gördü, “Edebiyat” gazetesi, 27 ekim 2006 yılı.